

ПЕТАР ВЛАХОВИЋ, Београд

РАСЛОЈАВАЊЕ ПЛЕМЕНА У XX ВЕКУ У СРЕДЊЕМ ПОЛИМЉУ И ПОТАРЈУ

I. — ОПШТИЈЕ НАПОМЕНЕ

Предели средњег Полимља и Потарја, као што је у науци утврђено, представљају једно од оних жаришта у којима је живот људски текао континуирано, почев још од неолитског па до савременог доба, без обзира на повремена историјска превирања и друштвена таласања.¹ Уочљиви су трагови из илирског, романског, словенског, српског, турског и црногорског периода. У том дугом историјском раздобљу, у пределима око средњих токова река Таре и Лима, упркос етничким променама насталим ходом друштвеног кретања, очували су се код становништва неки доста архаични облици живота. Једну од тих архаичности свакако чини друштвена организација са својим територијалним, родовским, братственичким и племенским обележјима, о чему већ постоји одређена стручна и научна литература.²

¹ Ф. Папазоглу, *Средњобалканска племена у иредримско доба*, Дјела Академије наука Босне и Херцеговине XXX, Сарајево 1969; М. Гарашанин, *Праисторија Србије I—II*, Српска књижевна задруга, Београд 1973; П. Влаховић, *Етничке ириликe у Пријепољском крају*, Симпозијум Сеоски дани С. Вукосављевића IV, Пријепоље 1976.

² Примера ради:

П. Мркоњић, *Средње Полимље и Потарје*, Српски етнографски зборник IV, Насеља 1, Београд 1902;

И. Косанчић, *Новојазарски Санџак и његов етнички проблем*, Београд 1912;

Г. Гравје, *Новојазарски Санџак*, Београд 1913;

П. Влаховић, *Бродарево и његова околина*, Београд 1968;

В. Шалипуровић, *Раоничка буна I*, Сјеница 1969; Исти, *Раоничка буна II*, Прибој 1970;

П. Влаховић, *Раслојавање племена. . .*, Етнолошки преглед 10, Цетиње 1972;

Р. Петковић-Поповић и В. Шалипуровић, *Српске школе и просвета у западним крајевима старе Србије у XIX веку*, Прибој 1970;

Ђ. Пејовић, *Исељавање Црногораца у XIX вијеку*, Титоград 1962;

Становништво које је овде живело, као и миграциони токови који су у појединим епохама из разних праваца приспевали, или се одавде у разним правцима кретали, доносили су и односили, губили и стварали одређене етничке карактеристике. Овај процес није завршен ни у наше време. Штавише, рекло би се да је појачан, поготову када је реч о раслојавању племена, јер су области средњег Полимља и Потарја биле и остале само једна од етапа у спуштању планинаца према плоднијим и економски привлачнијим крајевима.³

Раслојевање племена и племенског начина живота нарочито је изражено у XX веку, када на историјску позорницу ступају нови друштвени односи, о којима ће бити више речи у даљим излагањима.

II. — ДРУШТВЕНА УСЛОВЉЕНОСТ ПРОЦЕСА

Становништво средњег Полимља и Потарја је пролазило у појединим епохама кроз различите фазе друштвене организације. За раније епохе (илирску, романску, словенску) мора се за сада остати у оквиру општих констатација које се изводе аналогима према стању у суседним крајевима.⁴ Оно што се најкраће и најуопштеније може рећи за каснију средњовековну и турску епоху своди се на чињенице да су становници ових крајева прошли кроз племенску, жупску и државну организацију. О томе данас сведоче истраживања наших истакнутих историчара као што су радови К. Јиречека, Б. Ђурђевога, С. Ђирковића, Б. Храбака, Х. Шабановића, Ђ. Пејовића, Н. Ракочевића, Ж. Шћепановића и других, који су се бавили овом проблематиком у оквиру одговарајућих епоха.

Ђ. Пејовић, *Полићика Црне Горе у Зајарју и Горњем Полимљу 1878—1912*, Титоград 1973;

Ж. Шћепановић, *Доњи Колашин* — докторска дисертација брањена на Филозофском факултету у Београду 1974. године;

Ж. Шћепановић, *Друштвено-пољопривредне њиве у Појарју*, Одзиви 16—17, Бијело Поље 1976;

Ж. Шћепановић, *Друштвено-пољопривредне њиве у Бијелом Пољу и околини њивом 20. вијека*, Одзиви, бр. 6, Бијело Поље 1973;

П. Влаховић, *Етнографске карактеристике села у Милешевском крају*, Симпозијум Сеоски дани С. Вукосављевића III, Пријепоље 1976;

П. Влаховић, *Етничке њиве у Пријепољском крају*, Симпозијум Сеоски дани С. Вукосављевића IV, Пријепоље 1976;

П. Бошковић, *Вранешка колина*, Одзиви 20—21 и 22—23, Бијело Поље 1977;

П. Влаховић, *Село као заједница у југозападној Србији*, Симпозијум Сеоски дани С. Вукосављевића V, Пријепоље 1978;

Симпозијум Сеоски дани С. Вукосављевића I—V, Пријепоље;

М. Лутовац, *Етничке њиве у областима Сјаре Раике*, Глас Српске академије наука и уметности CCCVII, Одељење друштвених наука, књ. 20, Београд 1978.

³ П. Влаховић, *У вријелу животиња — њиве историјској и етничкој антропологији*, Пријепоље 1978, 53—76; Исти, *Етнографске карактеристике села у Милешевском крају*, Симпозијум Сеоски дани III, Пријепоље 1976; Исти, *Неки њиве проблеми словенизације ранобалканској становништва у Полимљу и Појарју*, Етнологски преглед 14, Београд 1976 и у овим радовима наведена литература.

⁴ Видети: Ф. Папазоглу, наведени рад; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952.

Из радова поменутих, као и неких других аутора, јасно се уочава да се племенска организација у средњем Полимљу и Потарју није увек развијала онако као у суседним црногорским и херцеговачким крајевима. Пре би се рекло да је овде превлађивала врста жупске организације на коју је с правом указао проф. Б. Ђурђев у неким својим радовима,⁵ а то касније поткрепио и В. Чубриловић, расправљајући о племенској и жупској организацији у оквирима црногорског племенског друштва.⁶

Поред многих усељавања и исељавања, која су углавном била појединачна, а често и у друштву с иноплеменицима, развијању класичне племенске организације доприносио је са своје стране и турски феудални систем. Поред промена у структури, мада се често везивало за Црну Гору, овдашње становништво је своје особине увелико изменило и прилагодило локалним приликама, притиснуто теретом тешких политичких прилика под којима је живело у односима чифлучког система.⁷ Овакво стање одржало се углавном све до почетка XX века, када су у ове крајеве доспеле веће групе мухаџера,⁸ које су такође утицале на етничку структуру и етничке процесе у Полимљу и Потарју.⁹ Предео Вранеш у Доњем Колашину је, на пример, у то време, како оправдано истиче Ж. Шћепановић, представљао анахронизам свога времена и своје врсте. Била је то својеврсна закаснела крајина, бунтовна према турским властима и ратнички расположена према ондашњој Црној Гори.¹⁰

Почетком XX века у Потарје и Полимље се доселио и већи број породица из Црногорских брда, Херцеговине и Босне,¹¹ тако да су крајеви о којима је реч постали етапне и матичне области за даља кретања становништва према Србији.¹² У праскозорје првог балканског рата друштвено-политичке прилике у средњем Полимљу и Потарју карактерише општа заосталост становништва, имовинска и правна несигурност, стални метежи, буне и немири, сукоби на црногорско-турској граници, хајдучија у којој доминира она пљачкашког карактера, и друго. Дакле, како се оправдано истиче, разноврсни нерешени проблеми друштвено-економске природе били су пратећа појава свакодневног живота.¹³ Према томе, живот је ради свог одржавања наметао одговарајућу организацију друштва, а она се пре свега изражавала у верској основи.

⁵ Б. Ђурђев, *Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена*, Радови II, Научно друштво Босне и Херцеговине, Сарајево 1954, 165—220; Исти, *Основна историјско-етничка ишњања у развоју јужнословенских народа до образовања нација*, Преглед, Год. XII, књ. 2, бр. 7—8, Сарајево 1960, 1—13.

⁶ В. Чубриловић, *Терминологија племенског друштва у Црној Гори*, Српска академија наука и уметности, Посебна издања СССХХI, Етнографски институт 9, Београд 1956, 44.

⁷ Ђ. Пејовић, *Политика Црне Горе у Зајтарју и Горњем Полимљу*. . . , с. 20.

⁸ Исти, наведени рад, с. 67 и даље.

⁹ П. Влаховић, *Бродарево и његова околина*, с. 113.

¹⁰ Ж. Шћепановић, *Одзиви* 6, с. 97.

¹¹ П. Влаховић, *Бродарево*. . . , с. 113.

¹² П. Мркоњић, наведени рад, с. 277.

¹³ Ж. Шћепановић, *Одзиви* 6, с. 95.

Од објаве балканског рата па до пописа становништва 1914. године у средњем Полимљу и Потарју десиле су се крупне промене у саставу становништва. У то време, у кратком временском раздобљу, долази до осетнијег исељавања Муслимана и прилива становништва из крајева предратне Црне Горе. Током 1913. и 1914. године иселиле су се само из општина Шаховиће, Мојковац и Равна Ријека 453 муслиманске породице, што није био мали број у односу на укупно становништво.¹⁴ Усељавања „из преко Таре” настављена су такође између првог и другог светског рата. Био је то процес спуштања планинаца у питомије пределе¹⁵ који је настављен, у нешто измењеном облику, према градским центрима, и по другом светском рату.

Услови о којима је реч умногоне су изменили друштвене прилике, које и иначе нису остављале много простора за живот у родовским заједницама, наслеђеним евентуално из претходних етапа.

„Племе”, како каже С. Вукосављевић, „обично има своје посебно, омеђено, земљиште, своју посебну планину, заједно или издељено на своја братства или на своја села . . . оно је целина која се раздваја . . . оно израђује себи уредбе у „планини”, а његова братства или села селини, води, захватанима земље. . .”.¹⁶ За све то током XX века у средњем Полимљу и Потарју није било никаквих услова. Друштвени живот ишао је у нешто измењеном правцу и наговестио брзо раслојавање племена у корист села као друштвене и организационе јединице.

У свом раду *Никшићи у Пошарју* Ж. Шћепановић је пружио низ података о овом племену, а затим о Вранешима, Кричима, Плањанима и Колашиновићима.¹⁷ Указао је и на неке старе породице, као што су Јоксимовићи, Војиновићи, Лазовићи, Карличичићи, Крговићи, Гојакловићи, које су се одржале у овим крајевима и до наших дана.¹⁸ Међутим, њихова свест о племенској припадности данас је веома бледа, а то је најбољи доказ постепеног раслојавања у правцу сеоске заједнице, за коју су са иноплеменицима чврсто везани.

У време Пејатовићевих испитивања средњег Полимља и Потарја, а то је било самим крајем XIX и почетком XX века (резултати су објављени 1902. године)¹⁹, већ се могло уочити да је племенска организација у овим крајевима веома слаба, поготову код православног становништва. „У Доњем Колашину и Кричку” — каже Пејатовић — „имају три знатна мухамеданска племена или фиса . . . за све ове зна се тачно када су истурчени, па су чак неки од њих задржали и извесне хришћанске обичаје: бадњак и свадбене обичаје. . . Али, ова племена не датирају из велике

¹⁴ Исти, наведени рад, с. 100 и 113.

¹⁵ П. Влаховић, *Бродарево*. . . , с. 86 и даље.

¹⁶ С. Вукосављевић, *Организација динарских племена*, Српска академија наука и уметности, Посебна издања ССLXX, Етнографски институт 7, Београд 1957, 82—83.

¹⁷ Ж. Шћепановић, *Никшићи у Пошарју*, Југословенски историјски часопис 1—2, Београд 1972, 17—31.

¹⁸ Исти, наведени рад, на наведеном месту.

¹⁹ П. Мрковић (псеудоним А. Пејатовића), *Средње Полимље и Пошарје*, Српски етнографски зборник IV, Насеља 1, Београд 1902.

старине; она су постала” — каже даље Пејатовић — „породичним нагомилавањем и то тек у доба после примања нове вере”.²⁰ Нису ни старином из Кричка и Доњег Колашина, већ су из горњих крајева — преко Таре — најпре дошле породице, па се из породица тек доцније нагомилавањем развила племена. Код племена нема никакве друге везе сем крвне; не могу се између себе узимати — удавати и женити (и ако су мухамеданци), иначе им је све подвојено и покретна и непокретна имовина, а куће им израздвајане кућама других — иноплеменика. Постоје племенске старешине, али је њихов престиж морални и даље се не протеже. — Код православних највише 20—30 кућа да се нађе од једног истог презимена, па и ови обично нису груписани, него” — закључује Пејатовић — „по оближњим селима раштркани и измешани”.²¹ Што се православног становништва тиче, ситуација се ни касније није битно мењала. Обично су се досељавале појединачне породице и усељавале међу иноплеменике, а самим тим постепено раскидале традиционалне везе са својим савленицима у матици.²²

Почетком XX века, у тада конзервативном и много чим оптерећеном Доњем Колашину, живела су два врло јака муслиманска племена — Каљићи са око 500 и Миџани са око 300 пушака. Ова су се племена делила на мања братства. У суседном Кричку живели су Ђурђевићи, сви једног презимена, са око 100 пушака.²³ Међутим, само неколико деценија касније, у Бродареву, на пример, припадници ових племена нису имали никакву племенску организацију, а то је био случај и са неким другим породицама које су изводиле своје порекло само по „крљи” (тј. лози), а не по племену.²⁴

Гастон Гравје, који је пред балканске ратове пропутовао кроз средње Полимље и Потарје, запазио је да становништво Вранеша „одржава организацију на племена и јаке фамилије”, да су крвне везе јаке, да се бракови не склапају ни између далеких рођака, да се казују према називу свога братства, а братство се цени по јачини и броју пушака.²⁵ Међутим, и у овом случају, нарочито између два светска рата, везе су знатно попустиле. Све више је у јавном животу иступало село као друштвена заједница, чему су била подређена братственичка и племенска осећања. У области Комарану, па и шире по бродаревском крају, на пример, има доста породица обе конфесије које се презивају Ровчани. Знају да су из племена Роваца и међусобно се уважавају, па чак и рођакају. Али, ни у једном ни у другом случају, не повезују се у економском и другом

²⁰ „Од овога се насиља могло становништво спасити само турчењем. Чешће је требало или се турчити или напуштати огњиште и бежати далеко од њега. Зато се многи од православних Срба почеше турчити. . . у намери да то буде привремено“. Видети, П. Мркоњић, нав. рад, с. 283—284.

²¹ П. Мркоњић, наведени рад, с. 284—285.

²² П. Влаховић, *Бродарево*. . . , с. 114—116.

²³ П. Мркоњић, наведени рад, с. 284; П. Влаховић, *Бродарево*. . . , с. 115; Ж. Шћепановић, *Одзиви* 6, с. 98.

²⁴ П. Влаховић, *Бродарево*. . . , с. 115.

²⁵ Г. Гравје, *Новоизазарски Санџак*, Б. 1913, 42—43; Ж. Шћепановић, *Одзиви* 6, с. 97.

облику као племеници. Сачувало се у оквиру обе конфесије само нешто братственичке свети, а и то веома мало.²⁶

Дакле, процес раслојавања племена у средњем Полимљу и Потарју отпочео је изразитије већ у XIX веку, продужио се у првим деценијама XX века, а по другом светском рату то се питање, у економски, друштвено и политички измењеним приликама, више уопште није ни постављало.

Средње Полимље и Потарје биле су области углавном изложене двема миграционим струјама. Једна струја је долазила из области старе Херцеговине, са површи Дурмитора. Крећући се са обе стране Таре, кроз област Кричка и друге крајеве, ови планинци су силазили у средње Полимље око Бродарева, Пријепоља и Прибоја. Друга струја је долазила из црногорских брда. Преко Горњег Потарја, кретала се низ долину Лима. Обе ове струје мешале су се са старијим, затеченим слојем становништва, и Србима и Муслиманима српског говорног језика.²⁷ Без обзира на то што су долазили из области с развијеним племенским животом, ови усељеници су се у средњем Полимљу и Потарју веома брзо прилагођавали локалном начину живота, уосталом као што то и данас чине, не само по селима него и по градовима и индустријским центрима, који су овде настали у последње време, у условима социјалистичког друштвеног развоја. Штавише, данас се јављају нови процеси који се почетком XX века, па и нешто касније, нису могли ни замислити.²⁸ Нови облици друштвеног живота већ су скоро довршили процес раслојавања племена и остатака племенског живота.

III. — УЗРОЦИ РАСЛОЈАВАЊА И УОБЛИЧАВАЊЕ ЛОКАЛНИХ ДРУШТВЕНИХ ЗАЈЕДНИЦА

Племе као заједница представља кулминацију родовске организације. Овај појам, стара словенска реч, служио је да се њиме кроз векове, у разним значењима, обележи друштвена заједница која се преплитала с термином род, братство и кућа.²⁹ Примери из средњег Полимља и Потарја све то, изгледа, добро потврђују. Они, штавише, указују да је израз племе у нашој друштвеној историји временом знатно мењао своје значење и свој садржај.³⁰ Поред других обележја, племе је било територијална, економска, демократска и војна заједница, у којој су сви припадници били равноправни.³¹

²⁶ П. Влаховић, *Бродарево*. . . , с. 113—114.

²⁷ *Раслојавање илмена и његов утицај на његову историјалну заједницу*. . . , Етнолошки преглед 10, Цетиње 1972;

П. Влаховић, *Међуетнички додир и процеси на подручју Сјараца Влада*, Етнолошки преглед 12, Љубљана 1974, 97—107; Исти, *Неки елементи сјајања и међусобној прожимања различитих етничких заједница у областима Сјаре Рашке*, Симпозијум Сеоски дани С. Вукосављевића II, Пријепоље 1974, 51—57; М. Лутовац, *Етничке њромене у областима Сјаре Рашке*, Глас САНУ, књ. CCCVII, Б. 1978.

²⁸ П. и Б. Влаховић, *Неки њроблеми акултуруације уз градилишћа њрује Београд—Бар (кроз Србију)*, Гласник Етнографског института САНУ XXI, Београд 1973.

²⁹ В. Чубриловић, *Терминологија илменској друштва*. . . , с. 46.

³⁰ Исти, на наведеном месту.

³¹ Н. П. Шкерковић, *Наше илеме новој доба*, Историјски часопис V, Историјски институт САНУ, Београд 1955, 255.

Поставља се питање: Да ли су у средњем Полимљу и Потарју постојали услови за стварање и одржавање једне друштвене заједнице каква је била племе? Судећи по неким елементима, у средњем Полимљу и Потарју услова за то није било, још од раног средњег века па све до бурних догађаја у XVIII и XIX веку.

Наиме, познато је да су Словени на Балканско полуострво дошли као земљорадници. У друштвеном погледу били су организовани у жупе, изразите словенске територијалне заједнице у којима су се пре свега бавили земљорадњом а уз то и неким другим пословима.³² Жупа има свој значај и у оквиру наших феудалних држава средњег века, а унеколико и у турском феудалном друштву. Из предела средњег Полимља и Потарја у народу и у литератури су познате и данас неке средњовековне жупе, као што су: Љубовићска и Брсковска, затим жупа Вранеш, жупа Црна Стена, жупа Звјезд и жупа Тара,³³ чија су се имена одржала и до наших дана. Чување имена за поједине жупе има и неких реалних разлога. Пре свега, реч је о питомијим котлинама које у односу на околне планинске пределе представљају плодне оазе за развој земљорадње и других облика привређивања. „Жупа” је и данас синоним плоднијег земљишта, а израз „жупљани” означава њено становништво. Та обележја нису жупе никада губиле у народном говору, па ни у најновије доба, а у жупи, као што је познато, није увек било племенске организације.

Израз „жупа”, као што се види, наслеђен је из ранијих епоха у којима је имао, поред осталог, организационо и економско значење. Жупа је и у територијалном и у економском погледу чинила целину за себе.³⁴ Њени становници били су зависни земљорадници — кметови на поседу властеле. Они нису бирани по сродности, већ по другим критеријумима, а то је био битан чинилац у друштвеном организовању, које сигурно није увек било на крвној основи. Тиме је, као и правом на земљу, нарушена евентуална основа племенског друштва. Још мање је услова за појаву племена било у турском периоду, а он је трајао мање-више све до првог светског рата. Током XIX и почетком XX века добар део средњег Полимља и Потарја, нарочито усељавањем мухаџера, постао је крајина, ратиште — полигон на коме су се сукобљавале чете брђана и чете месних дружина које су у сваком тренутку биле ратнички расположене према суседима и из Црне Горе и из других области. У то време, чини се, разбијени су и последњи остаци племенских заједница као друштвених организација у класичном смислу, а уместо њих појављивала су се, по негде, само јака братства, односно јаке куће, донде док су за то имале одговарајуће друштвене и економске услове. Најзад, разарању племена у средњем Полимљу и Потарју доприносила је изгледа и државна организација, посебно она у којој је јачао систем приватног власништва. Према томе, примат је више остајао у жупској и сеоској организацији, са евентуалним одблесцима братственичке организације задружних и

³² Б. Ђурђев, *Из историје Црне Горе*. . . , Радови II, Сарајево 1954, 188.

³³ Ј. Дедијер, *Нова Србија*, Српска књижевна задруга, Београд 1913, 286.

³⁴ П. Влаховић, *Бродарево*, с. 164.

инокосних породица, а веома мало или никако у оквиру племена, чак ни у господарећем политичком слоју. Штавише и оно мало трагова племенског живота може представљати одблесак који је с усељеничким струјама из ширег залеђа допро у средње Полимље и Потарје. Али, пошто није било услова у новој средини за развој и опстанак овог вида организовања (сем у изузецима — Колашиновићи, на пример), убрзо је замењиван селом као посебним организационим обликом. Село, у ствари, није ништа друго него скуп инокосних и задружних кућа, на које је у нашим патријархалним областима, па и у средњем Полимљу и Потарју, пренет начин управљања који је био сличан оном у патријархалним породичним задругама.³⁵ На овај процес раслојавања племена указао је и О. Благојевић, пратећи старија и новија кретања становништва у Пиви и изван ње.³⁶ Ако се овоме додају честа усељавања и исељавања, која су непрекидно текла с мањим или већим интензитетом од XVIII века наовамо, онда је још разумљивије што се у средњем Полимљу и Потарју племенски начин живота брзо и безболно напуштао и замењивао новим облицима.

Село као друштвена организација имало је у средњем Полимљу и Потарју важну улогу, нарочито у XX веку. Тада је учвршћен прелазак братственика на територијалну заједницу, у којој бар у прво време није било женидбених веза у ближем сродству.

Раслојавању племена у средњем Полимљу и Потарју уз остало доприносио је делимично продор робно-новчаних односа на село, поготову између два светска рата. Међутим, услови живота изменили су се битно тек од у другом светском рату успешно завршене народноослободилачке борбе и кроз то изведене социјалистичке револуције. Измењени друштвеноисторијски и економски оквири отворили су могућности за друге облике повезивања. Створене су и стварају се нове „друштвене вредноте”,³⁷ које излазе из оквира племенских и братственичких заједница. Међутим, погрешно би било закључити да се сасвим изгубила и нестала свест о племенској и братственичкој припадности код становништва у средњем Полимљу и Потарју. Она је обнављана и потхрањивана новим усељавањима, која су долазила из предела са развијеним племенским животом. Нарочито је развијена код новијих досељеника. Али у организационом и друштвеном погледу та свест нема готово никаквог већег значаја. Она се испољава у причама и песмама, на скуповима и састанцима, на народним весељима, која се одржавају повремено као колективне забаве и манифестације народног ума и духа.

Када је реч о раслојавању племенске традиције, ипак се мора подсетити да у средњем Полимљу и Потарју долази до извесне категоризације становништва према времену досељавања. Разликују се „старинци”, тј. досељеници из претходних раздобља, и „усељеници”, из новијег перио-

³⁵ В. Чубриловић у: *Историја народа Јуџославије II*, Просвета, Београд 1960, 733.

³⁶ О. Благојевић, *Пива*, Одељење друштвених наука 69, Београд 1971, 384 и 443.

³⁷ В. Ст. Ерлих, *Јуџословенска породица у трансформацији*, Загреб 1971.

да. Код првих је свест о племену углавном ишчезла, што се не би могло рећи и за досељенике из новијег периода. Но, колико ће она бити даље потхрањивана, бар у кругу породичних предања, једино ће показати време, јер процес раслојавања племена је одавно ухватио корен и очевидан је у становништву средњег Полимља и Потарја.

PETAR VLAHOVIĆ

TRIBAL DISINTEGRATION IN THE XXth CENTURY IN THE CENTRAL POLIMLJE AND POTARJE REGIONS

S u m m a r y

The question discussed in the paper on the „Tribal Disintegration in the XXth Century“ is very complex although it refers to microregions as are the central Polimlje and Potarje areas. The disintegration process was due to a series of different events and processes, taking place over a long period and in different social circumstances, namely from the far pre-historic days to the present time.

Regardless of historical events, the central Polimlje and Potarje regions were continually inhabited, from the Neolithic time to the present day. This is proved by traces from Illyrian, Roman, Slavic, Serbian, Turkish and Montenegrin periods, as some archaic features have been preserved in the life of the population. This is manifested, among other things, by the social organization in which territorial, genus, fraternity and tribal characteristics have been preserved. These problems were already discussed by K. Jireček, B. Djurdjev, S. Ćirković, B. Hrabar, H. Šabanović, Dj. Pejović, N. Rakočević, Ž. Šćepanović etc.

The population of central Polimlje and Potarje regions originates from the west hinterland and migrated from there in two migration streams. One migration group came from the ancient Herzegovina, from the Mount Durmitor area. Moving along both sides of the River Tara, these mountain folk went down to central Polimlje near Bijelo Polje, Brodarevo, Prijepolje and Priboj. The second group came from the Montenegrin mountains. They passed over the Gornje Polimlje region and moved along the valley of the River Lim. Both groups mixed with the ancient population of Serbs and Muslims they found in the new area. Although the new population was well organized in tribes in their ancient homeland, they quickly adapted to the local way of living in the Polimlje and Potarje regions, so different from their original home.

The tribal disintegration in central Polimlje and Potarje regions was, to a certain extent, due to the Turkish feudal system; the frequent in- and out-migrations, and especially due to the migration of Muslims (Muhadžiri) from the end of the XVIIIth to the first decades of the XXth centuries. For instance, the Vraneš area near Donji Kolašin is an anachronism „sui generis“. This was the backward Krajina, rebellious to Turkish authorities and bellicose towards the Montenegro of that time. The same can be said for Komaran or any other regional integrity of that area. The new conditions had great influence on the social life of that time. During the XXth century there were no conditions for the development of any kind of tribal organization. It was transmitted from the central immigration area only in memories.

The territorial community as a social and organizational form has a relatively long tradition in central Polimlje and Potarje regions. The ancient Slavs were agriculturists when they came to the Balkan Peninsula. They were organized in „župas“ which is a truly Slav territorial organization. A „župa“ played a special role in Serbian feudal countries of the Middle Ages, and also in the Turkish feudal society. Even today the term „župa“ is a syno-

nim for a more fertile and tame land, and the term „župljanin“ is a term for its population. As it is known, there was no tribal organization in a „župa“. It was an integrity for itself, especially in the economic and territorial sense.

The tribal disintegration in the regions of Polimlje and Potarje was also due to a state organization in which the village attained a more important role. During the XXth century, and especially during the two world wars, monetary and commodity relations contributed to the disappearance of the tribal organization.

This process was increased after the Second World War. The successfully terminated liberation war and socialist revolution highly changed the living conditions of the population in these regions. New „social values“ which exceeded the frames of tribal and fraternity communities, were formed. However, it would be a wrong conclusion if it was claimed that awareness of tribal and fraternity organizations had totally disappeared in the Polimlje and Potarje areas. It is every day refreshed and revived with tales, memories, poems.